

UDK: 342.1 (497.6)
izvorni znanstveni rad
primljen 14. prosinca 2001.

Dr. sc. Zvonko Miljko,
docent Pravnog fakulteta u Mostaru

DRŽAVA I NACIJA

Određivanje odnosa između države i društva oduvijek se nalazilo u središtu društveno-znanstvene i politološke teorije i analize.

Pojavom nacije, posljednja dva stoljeća bivanja države, obilježena su stvaranjem nacionalnih država.

Autor raščlanjuje odnos između države i nacije, stavljaajući naglasak na multinacionalne države, u svjetlu današnje situacije u Bosni i Hercegovini.

1. Određivanje odnosa između države i društva oduvijek se nalazio u središtu društveno-znanstvene i politološke teorije i analize.

Pojavom moderne nacije, posljednja dva stoljeća bivanja države, obilježena su fascinirajućim slučajevima «uspješnih ili neuspješnih priča nacija na putu prema nacionalnoj državi».¹

Današnji svijet govori o ambivalentnosti civilizacijskih procesa moderne, koji se ogledaju, s jedne strane, u sveprisutnoj globalizaciji političkih, gospodarskih i društveno-kulturoloških odnosa; a s druge strane, u propasti multinacionalnih zajednica i u procesima političke dezintegracije.

Unutar nacionalnog fenomena ta ambivalentnost se pokazivala kroz odbacivanje nacionalnog kao prevladanog, i tako same nacionalne države kao «zastarjele», uz istodobno oživljavanje nacionalnog i dobivanje na njegovu značenju.

U politička iznenađenja nakon svršetka konflikta na relaciji Istok - Zapad ubraja se i ponovno oživljavanje nacionalizma i razmišljanje u sklopu nacionalno naglašenih političkih horizonata.

Na ovom mjestu na federalizam, kao nezaobilazan oblik, kada je riječ o multinacionalnim državama, ukazujemo u jednom posebnom značenju. Vezujemo ga uz postavljano pitanje podobnosti federalizma (države) da u povijesno danim okolnostima pridonese mogućnosti stvaranja nacije. Alternativa ovomu, u Bosni i Hercegovini, odnosila bi se na mogućnost opstanka multinacionalne države.

Ma koliko priča o nacionalnom izgledala anakronom u današnjem svijetu, ona će u Bosni i Hercegovini kao državi biti nezaobilazna.

¹ Dieter Nohlen, *Politološki rječnik - država i politika*, Pan Liber, Osijek - Zagreb - Split 2001, str. 234.

Gledanje po kojem je prijam nacija i nacionalnih država iza nas ne može se u potpunosti prihvatiti, jer današnji svijet odlikuju usporedni procesi globalizacije (integracije) kao i daljnjih nacionaliziranja na mikroplanu (dezintegracije). Štoviše, i podlogu samoj globalizaciji predstavlja etablirana nacionalna država ili država - nacija.

Na pitanje određuju li svjetsko zbivanje države ili civilizacije, teoretičari su se podijelili u dvije velike škole. Jedni, koji primat daju globalizaciji, mogu se ubrojiti u školu civilizacije (Oswald Spengler, Arnold Toynbee, Quincy Wright, F. N. Parkinson), dok drugi zastupaju tezu da i sada, kao i ranije, države dominiraju svjetskom politikom.

Uzroci najvećem broju konflikata vide se prije svega u tome što se nacionalne države nalaze u konkurenciji u odnosu na gospodarstvo i politiku.² S druge strane, u vrlo bliskoj vezi stoje problemi višenacionalne strukture jedne države i federalizma kao pogodnog oblika za takvu državu.

Postoji gotovo puno suglasje oko toga da se «može biti federalistički, a da se ne bude multinacionalan. Ali, ako je država multinacionalna, ona mora biti federalistička».³

2. Od antičkih vremena vrijedi shvaćanje da je čovjek po prirodi «političko biće», odnosno biće zajednice, društveno biće, koje svoju ljudsku prirodu može ozbiljiti tek u zajednici s drugim ljudima. Tada je to savršeno zajedništvo predstavljao polis - grad država. Kako je svako «zajedništvo složeno poradi nekog dobra i njemu teži», a da je «najpoglavitije od svih dobara zajedništvo koje u sebi sadržava sva ostala, ono je nazvano država i državno zajedništvo».⁴

Ovu ideju varirali su mnogi filozofi i pravni pisci, a ona svoj odraz ponajbolje nalazi u riječima Jamesa Madisona u *Federalističkim spisima*, koji se pitao: «Ali što je drugo sama država do li najznačajniji od svih odraza ljudske prirode!»⁵

Činjenica je da država pripada neporecivim uvjetima ljudskog življenja, te da se ni sama bit čovjekova ne može zamisliti bez njegove «sklonosti k državnosti».⁶

Kako nijedan čovjek ne živi izolirano već u zajednici s drugim ljudskim bićima, to se bez ideje zajednice ne može zamisliti suvremena (nacionalna) država, koja u tom pogledu predstavlja samo novovjekovni oblik političke zajednice.

Kako političko ne postoji bez podrške neke zajednice, to se i političko djelovanje određuje kao takav tip ljudske djelatnosti koji se odnosi na oblikovanje i održavanje života u političkoj zajednici, državi ili društvu.⁷

I dok društvo i kolektivitet predstavljaju neposredne socijalne odnose i tvorevine, dotle je zajednica «tvorevina čiji socijalni sklop posreduje neka zajednička stvar».⁸ Kako sam termin iskazuje, zajednica je osnovana na tomu da su ljudi zajedno, tj. za - jedno, da dijele neku vrijednost, interes, osjećaj, potrebu ili prihvaćeni sustav pravila. Kako se zajednica može uspostaviti na različitim razinama (od obiteljske do svjetske), svakako da u najznačajnije zajednice spadaju upravo državne i nacionalne zajednice.

² Usp. Urs. Altermatt, *Etnonacionalizam u Europi*, Sarajevo 1997, str. 109 - 110.

³ Isto, str. 165.

⁴ Aristotel, *Politika*, Zagreb 1992, str. 3.

⁵ Usp. Hamilton - Madison - Yej, *Federalistički spisi*, Beograd 1981, str. 193.

⁶ Manfred Hättich, *Temeljni pojmovi političke znanosti*, Osijek-Zagreb-Split 1996, str. 40.

⁷ Usp. Anđelko Milardović, *Uvod u politologiju*, Osijek-Zagreb-Split 1997, str. 15.

U jednom razdoblju svjetske povijesti ovaj odnos između države i nacije manifestirao se kao težnja svake nacije da stvori vlastitu državu. Međutim, formirale su se i takve složene zajednice koje su u svojim okvirima obuhvaćale više zajednica i činit će na taj način svojevrsnu «zajednicu zajednica».

Vezano za državu, tzv. *složena država* neće se pojaviti kao «moderna racionalizacija političke zajednice»,⁹ čiji će osnovni oblik predstavljati upravo federativna država. U svakom zajedništvu uočavaju se dvije sastavnice: nužnost i dobrovoljnost. Kako ovu prvu shvaćamo u aristotelovskom značenju čovjekove biti kao bića zajednice, dotle ova druga sastavnica povijesno pokazuje da se politički entiteti kao zajednice mogu oblikovati zbog različitih silnica (voljom neke snažne osobnosti bilo silom neke odlučne skupine), ali nijedna zajednica nije opstala niti postala istinskom zajednicom sve dok njezini članovi ne dadnu svoj slobodan pristanak - ma bilo to prešutno - i dok ne osjete međusobnu solidarnost. Ma kakav bio politički poredak (monarhija, republika ili kakav drugi ustavni oblik), građansku povezanost bitno ustrojava povjerenje i prijateljstvo, uzajamnost koja se ne zasniva samo na udruženim interesima, koja nije samo u podjeli zajedničkih užitaka, već je jedinstvo pojedinačnih volja ujedinjenih razumom i krepošću, utemeljenih na postojanosti i dobru.

3. Od svih ljudskih zajednica upravo su država, a posljednjih nekoliko stoljeća i nacija, određivale svjetsku povijest u Hegelovu smislu da je nemoguće govoriti o historijskom životu izvan i prije države, jer tek «država donosi onaj sadržaj koji je ne samo podesan za prozu historije, već koji stvara i nju samu zajedno s njime».¹⁰

Država kao organizacija i kao institucija imala je svoje razvojne etape i povijesne mijene. Do velikog prijelaza dolazi u novom vijeku, u razdoblju XV. i XVI. stoljeća, koji predstavlja razdoblje porođajnih muka novog svijeta.

U grčkoj i rimskoj tradiciji *polis* i *civitas* (ili *res publica*), kao ni srednjovjekovni izraz *regnum*, nemaju još značajke države u suvremenom smislu.

U svim se tim slučajevima, neovisno o značajnim razlikama među njima, radi o stanju u kojemu je razlikovanje zajednice i formaliziranog aparata njezina održavanja nedostatno jasno ili ga uopće nema. Država se određuje upravo svojom bitnom funkcijom uređenja odnosa u društvu, a sfera je društva oposebnjuje upravo u novom vijeku.

Termini koji izražavaju to razlikovanje državne organizacije od feudalnog posjeda ili društva u širem smislu prvotno se vezuju za formu apsolutne monarhije.¹¹ Pojam države razvija se iz više korijena, a na njega su prije svega upečatljivo djelovala iskustva talijanskih komuna i sinjorijâ, kao i europskih monarhija.

⁸ Isti autor kao "tehničke izraze" predlaže riječi: "društvo" za zajednički život izgrađen na osnovi individualizma, "kolektivitet" za nadindividualistički shvaćenu kolektivnu tvorevinu, i "zajednica" za transpersonalni oblik ljudskih odnosa". Isto, str. 76.

⁹ Rene Coste, *Političke zajednice*, Zagreb 1995, str. 33.

¹⁰ Nav. Prema: Ernst Kasirer, *Mit o državi*, Beograd 1972, str. 259.

¹¹ Od latinske riječi *status* (stanje) dolaze nazivi za državu u najvažnijim suvremenim jezicima: *state, etat, Staat, estado, stato*.

Najprije se pojam pojavio u talijanskom kao *lo stato*. Na aristotelovskoj - tomističkoj klasifikaciji ustava, u kojoj je status značio nešto kao forma *species politicae* ili je bio ocrtan kao status vladara (status *principis*, status *regalis*) razvio se pojam države u trenutku kad su se vladar i u njegovu statusu zatvorena javna vlast odijelili, a politički sustav se izdiferencirao iz društvenog, kao i kad su različite uloge vladareve osobnosti prvi put odijeljene. To je diferenciranje vladalo terminološkom poistovjećivanju pojmova *status*, *comunitas* i *res publica*, a da se ti stari pojmovi nisu poistovjetili s modernim pojmom države.¹²

Tako i u hrvatskom jeziku riječ *država* dolazi od staroslavenskog «držati», što ukazuje na patrimonijalno shvaćanje u podrijetlu samog naziva, da je država onaj teritorij sa svojim stanovništvom koju vladar drži pod svojom vlašću kao svoj posjed, odnosno baštinu.¹³

Ovi elementi karakteriziraju državu i danas određujući je kao ljudsku skupinu vezanu za određeni teritorij, na kojem se vrši ekskluzivna politička vlast (suverenitet!). Preteča moderne državnosti bio je otac novovjekovne politologije Niccolo Machiavelli (1469 - 1527), koji u svom čuvenom «Vladaocu» sa svojevrsnom opčinjenošću govori o «novim ljudima» i «novim kneževinama».¹⁴

Za državu koja se u to doba javlja kao zaseban aparat poseban termin za to uvodi upravo Machiavelli (*lo stato*).

Međutim, i preobrazba države kao institucije doživljava značajnu promjenu, jer od svojih izvornih temelja u karizmi vlasti i miru – sigurnosti pojedinca, polako će krenuti ka budućoj demokratskoj državi s temeljima u karizmi upravo nacije.

Prema jednim shvaćanjima, modernizam države i nacije se podudara i s nastankom moderne države i nešto kasnije moderne nacije, međusobnim križanjem njihovih razvojnih putova, doći će do formiranja prvih nacionalnih država. Štoviše, ono što bitno određuje suvremenu državu jest da je ona od samog početka nosila klicu nacionalne države (države-nacije), u kom smislu se i sam Machiavelli označuje prvim teoretičarem nacionalne države. Mnogi koji su pisali o ovom velikanu političke misli, bili su «odvučeni od često moralnog problema takozvanog «makijavelizma», a da nisu opazili da je Machiavelli bio teoretičar nacionalnih država, čiji je oblik bio baš apsolutna monarhija, to jest on je u Italiji teoretizirao o onom što je u Engleskoj energično provela Elizabeta, u Španjolskoj Ferdinand Katolički, u Francuskoj Luj XI, a u Rusiji Ivan Grozni, premda Machiavelli nije poznavao niti je mogao poznavati neko od tih nacionalnih iskustava, koja su, zapravo, predstavljala historijski problem epohe, što ga je on genijalno naslutio i sistemski izložio».¹⁵

4. Pitanje što je nacija politički mislioci postavljaju stoljećima. Pojam nacije različito je određivan i postoji bezbroj definicija u kojima se pokušava odrediti njezina bit. I nacija, možda više od ostalih, spada u red velikih i klasičnih termina pravne i

¹² Usp. Klaus von Beyme, *Suvremene političke teorije*, Zagreb 1977, str. 154.

¹³ Usp. *Politička enciklopedija*, Beograd 1975, str. 213.

¹⁴ Ernst Kasirer, *Isto*, str. 174.

¹⁵ Antonio Gramsci, *Pisma iz zatvora*, Zagreb 1951, str. 51.

politološke znanosti, poput demokracije, federalizma ili republikanizma, na prvi pogled samorazumljivih koji u zbiljskom pokušaju njihova određenja prizivaju mnoga značenja.

Čini se da niti za jednu pojavu suvremenog svijeta nije bilo više pokušaja u nastojanju da se dadne jedna prava i općeprihvaćena definicija nacije, tako da se govori i o «zbrci pojmova» ili «reviji definicija»,¹⁶ koje stvaraju «džunglu pojmova nacije».¹⁷

Zbog njezine složenosti bilo je pisaca koji su nijekali takvu mogućnost zaključujući «da nije moguće doći do znanstvene definicije nacije, ali ipak je ta pojava postojala i dalje postoji».¹⁸

U novije vrijeme izlaz iz ove situacije vidi se u supstituciji ovog pojma «novom čarobnom riječi – enticitet, odnosno etnija, pri čemu bi nacija bila «jedna međunarodnopravno priznata etnija».¹⁹ Također, zapadnoeuropski proces ujedinjenja omogućio je da nastane dojam kao da je era nacionalne države zauvijek prošla, a vrijeme nacija isteklo.

Europu, koju je Tagore upravo označio kao «onaj dio čovječanstva koji živi pod kategorijom narodnosti»,²⁰ vjeruje se da ju je uništila njezina vlastita «zla kob» - nacionalizam, zbog kojeg je u XX. stoljeću izgubila sve što je stvarala 2000 godina.

Neposredno poslije Prvog svjetskog rata pojam nacije imao je i u Europi jednu lošu konotaciju, pošto je kroz dva svjetska rata bio diskreditiran u velikoj mjeri. U određenom smislu «koncept je dospio na smetlište povijesti».²¹

Sve u svemu, velika većina se slaže da ne postoji neka univerzalna teorija nacije i nacionalizma. Ali, sociolozi i antropolozi, politolozi i historičari i dalje se prihvaćaju etničkog i nacionalnog pitanja iz njihovih različitih kutova gledanja.

Rasprava o naciji i etnicitetu postavlja nova pitanja, ali joj nedostaje zajednički jezik. Čak se i interdisciplinarni jezik nalazi tek u početnom stadiju, iako je, međutim, broj knjiga i časopisa o temi narastao do nepreglednosti.

Usprkos brojnim razlikama postoje određeni elementi koji sve definicije približavaju jednom stereotipu, pri čemu se naglasak stavlja na pojedine elemente. Kako ih sve možemo svrstati u dvije velike skupine, objektivne i subjektivne, to postoji objektivistička teza o naciji - tzv. objektivna teorija, i subjektivistička teza - tzv. subjektivna teorija. Objektivne značajke koje se vezuju za pojam nacije bile bi tako: zajedničko podrijetlo, povijest, kultura, religija, teritorij i jezik. Sve one ne moraju biti zastupljene i postoje brojni primjeri različitih nacija u čijem su formiranju presudnu ulogu odigrale najrazličitije kombinacije ovih elemenata.

¹⁶ Urs Altermatt, Isto, str. 21 - 22.

Na istom mjestu je dat pregled svih relevantnih definicija pojma nacije «da bi se objasnila različita polazišta i izrekle osnovne linije». Usp. str. 21 - 39.

¹⁷ Isto, str. 26.

¹⁸ Hugh Seton-Watson, Nations and States, An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism, Colorado 1977, str. 5.

¹⁹ Urs Altermatt, Isto, str. 37.

²⁰ Razgovor o Europi, *Kulturno-politički eseji francuskih pisaca*, priredio Ivo Hergešić, Osijek 1977, str. 24.

²¹ Urs Altermatt, Isto, str. 35.

Tako se moglo dogoditi da nastanu nacije bez zajedničkog podrijetla, kao i one gdje je moguće da osobe istog podrijetla ne čine istu naciju.

Subjektivni pak element čini svijest ljudi o njihovoj nacionalnosti. Bez ovog voljnog elementa nacija kao sociološka i historijska kategorija koja označuje globalnu društvenu zajednicu modernog doba ne bi bila živi i djelatni subjekt povijesti. Tautološki određeno, moglo bi se jednostavno reći da je nacija ono što se izdaje kao nacija.²² Kao takva nacija je i postala onaj «medij koji je i preko koga je sukob društvenih snaga dobivao svoje manifestno oblikovanje».²³

U stanovitom smislu moglo bi se govoriti o individualnosti kolektivnog, gdje je nacija u složenosti s državom, u novom vijeku odlučujuće utjecala na pisanje «proze historije». Kao proizvod modernizma, puno izraženije nego ranije, uz rad se isticala posebnost, nadarenost, vlastitost (suverenost!) i različitost, na osoben način koji je pak i bio razlog segmentiranju zajednica i stvaranju naroda i nacije.

Isticanje mnogih filozofa da se narodi kao i države mogu promatrati kao pojedinci, sami pojedinci na nov način bivaju zaštićeni kao individue koje «kao vrijednost čuva kolektivna volja i kolektivna sila države».

Tek kada je država postala pravna i tek utoliko umna i kada je sloboda građana postala temeljem kapitalističkog načina proizvodnje, moguće je bilo njihovo zbližavanje. Ali ta «njihova zbliženost i jedinstvo već mora biti nazvana drugim terminom i mi je zovemo nacijom».²⁴

Međutim, sposobnost nacije da izbori svoje mjesto pod suncem i da se samopotvrdi usko je povezana upravo s državom. Je li neka nacija to sposobna, pokazuje se kao faktični odnos i povijesno složeni paralelogram silnica koji predstavlja svaku formiranu naciju do danas.

Ovi procesi nisu završeni ni do danas i teku usporedno s procesima sasvim suprotnog smjera. Dok se stvaraju novi subnacionalizmi, istodobno san je drugih subnacionalizama unutar vlastitih granica «da se jednog lijepog dana riješe prefiksa sub».²⁵ Sve to govori kako je i nadalje, čak kroz ostvarivanje oba ova procesa, i globalizacije i nacionaliziranja, «bivanje nacijom najuniverzalnije priznata vrijednost u političkom životu našeg doba».²⁶

Kako je nacija zajednica koju «zamišljaju» njezini pripadnici, istodobno «inherentno ograničena» jer svaka nacija ima svoje granice (teritorij), te je «suverena» a simbol te slobode je suverena država. Ta povezanost nacije i države, u čemu se slažu gotovo svi teoretičari nacije, ukazivala je na potrebu da svaka nacija treba imati svoju nacionalnu državu. Cobban je tvrdio: «Nacija je zajednica koja je, ili želi biti država, iskazujući novo vjerovanje u istovjetnost nacije i države».²⁷

²² Usp: Walker Connor, *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group is a ...*, u: *Etnic and Radial Studies*, vol 1, 1978, Nr. 4, str. 377.

²³ Zvonko Lerotić, *Načela federalizma višenacionalne države*, Zagreb 1985, str. 67.

²⁴ Isto, str. 10.

²⁵ Usp. Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Zagreb 1990, str. 17 - 18.

²⁶ Isto, str. 14.

²⁷ Prema: Marijan Rudeš, *Politička znanost*, Washington 1980, str. 269.

Ali, isto onako kako «postojanje prava na vlasništvo još ne znači da su svi ljudi vlasnici»,²⁸ u ovom smislu se može sagledati sposobnost nacije za samopotvrđivanje kroz vlastitu državu.

Rezimirajući, možemo kazati da nacionalni razvitak nije bio svuda isti i ravnomjeran i da je to «bivanje nacijom» bilo različito od nastanka i rađanja nacije do njezina specifičnog odnosa spram države.²⁹

Kombinacijom određenih objektivnih elemenata uz nužnost postojanja voljnog odnosno subjektivnog momenta, nacija se ukazivala kao velika socijalna skupina, koja se upravo preko određenih objektivnih i subjektivnih pretpostavki, integrira – u najmanju ruku u pojedinim dijelovima – u homogeno društvo i ima volju za zajedničku državnost.³⁰

5. Na ovom mjestu dolazimo do ključnog trenutka odnosa između nacije i države. Čovjekova milenijska «sklonost ka državnosti» na stupnju modernizma transponira se u «volju za zajedničku državnost», jedne nove «velike socijalne skupine» koju nazivamo nacijom.

Složenost ovih dviju zajednica i njihova imanentna povezanost potvrđivane su zadnjih nekoliko stoljeća, bez obzira «na stvarnu nejednakost i izrabljivanje koje mogu u njoj vladati, ona se uvijek (nacija, op. a.) poima kao snažno horizontalno drugarstvo. Na koncu, upravo su zbog tog osjećaja bratstva u tijeku posljednja dva stoljeća milijuni ljudi, ako ne već ubijali, a ono drage volje pošli u smrt u ime takvih ograničenih proizvoda zamišljanja... tjerajući ljude na kolosalne žrtve».³¹

Stvaranje država i nacija u novovjekovnom svijetu pojavljivalo se kao dva isprepletena procesa. U tijeku posljednje dvije stotine godina europsko nacionaliziranje proteklo je na različite načine u zavisnosti od povijesnoga polaznog položaja. Vidimo da ti procesi traju i danas. Tako se na kraju XX. stoljeća u Istočnoj Europi «potpuno neočekivano stvorio jedan novi svijet država, čije su granične crte određene etnijom i religijom, a sve manje etnije zahtijevaju državni suverenitet».³²

Iako se smatra da u Aziji i Africi sekularna nacionalna država ne funkcionira valjano i da etničko-kulturna svijest sve više stupa na mjesto nacionalnog, postoje mišljenja kako nacionalna država u Aziji i Africi predstavlja jednak «transplantat».³³

U svakom slučaju, složeni odnos između države i nacije otvara mnoga složena pitanja. Jedno od njih je prethodi li nacija državi, ili država naciji. Postoje mišljenja kako su nacije prirodni i nepromjenljivi entiteti koji dopiru sve do antičkih vremena. Mađarski politolog István Bibó piše da je «nacija karakteristična zajednica Europe rezultat gotovo petnaestostoljetnoga razvoja ... čiji proces oblikovanja počinje u V. i VI. stoljeću n. e.»³⁴

²⁸ Zvonko Lerotić, Isto, str. 62.

²⁹ Termin koji koristi Benedict Anderson u svom djelu *Nacija: zamišljena zajednica*.

³⁰ Urs Altermatt, Isto, str. 32.

³¹ Benedict Anderson, Isto, str. 18.

³² Urs Altermatt, Isto, str. 113.

³³ Isto, str. 112.

³⁴ István Bibó, Tibor Huszár, Jenő Szűcs, *Regije europske povijesti*, Zagreb 1995, str. 12 - 14.

Nasuprot ovim gledištima, drugi pisci inzistiraju na striktnom modernizmu nacije i države, koji se podudara i s nastankom moderne države i nešto kasnije moderne nacije, čijim križanjem razvojnih putova dolazi do formiranja prvih nacionalnih država.

Na ovim realnim osnovama razvile su se dvije teorije nacije koje govore o kulturnoj naciji i državotvornoj naciji. Prva teorija ističe kako nacionalnost stvara državu, a ne obrnuto; dok druga ustrajava na stavu da kulturno jedinstvo slijedi nakon, a ne prethodi političkom jedinstvu.

Potvrdu ovih stajališta nalazimo u zbiljskim razlikama u nastanku i razlikama između njemačkoga i francuskog razumijevanja nacionalnog identiteta. Dok su Nijemci u svom samorazumijevanju promatrali naciju kao temelj svoje države, Francuzi su u naciji gledali rezultat države.

Ovome izvjesni teoretičari dodaju: istodobno s ujedinjenjem teorije o kulturnoj naciji i teorije o državotvornoj naciji rodilo se načelo o nacionalnosti. To načelo, prema R. Johannetu, «priznaje samo jedan oblik države, i taj je nacionalna država».³⁵

Ovaj izravni odnos i povezanost države i nacije svoju bit iskazuju u postavci da bez države nema nacije, odnosno iskazuje se u «težnji svake snažnije nacionalnosti ka stvaranju vlastite države».³⁶

Ista misao sadržana je i u Hegelovoj doktrini o povijesnoj zakonitosti koja određuje da se nacija mora usavršavati evoluirajući prema organskom jedinstvu s državom.³⁷

S vremenom se razvijalo shvaćanje po kojem je razvijena nacija tek ona koja je oformila vlastitu državu, te na taj način postala čimbenikom međunarodne politike.

Naprijed iznesena gledišta, koja se razilaze u tome postoji li ili ne kontinuitet između tzv. « plemenskih nacija » i suvremenih nacija svijeta, reflektiraju se i na shvaćanju nastanka i oblikovanja nacionalnih država. Postoji podjela, na toj osnovi, između svih onih koji smatraju da jest, odnosno da nije, nova nacionalna država nastavak ranih plemenskih država. Jedni nastanak nacionalnih država vremenski situiraju u XIII, a drugi u XVI. stoljeće.³⁸

Međutim, može se konstatirati kako je razvitak ovih dviju političkih zajednica, države i nacije, vezan za pojavu modernog svijeta u XV. i XVI. stoljeću. Najprije će država zadobiti nove značajke, koje do danas obilježavaju suvremenu državu, a kasnijim razvitkom, vezanim za modernizaciju i industrijalizaciju, javit će se i nacija. Njihovi putovi će se ispreplesti u jednoj točki, koja će označiti jednu novu vrijednost – nacionalnu državu, gdje se upravo nacija javlja kao vrijednost koja stvara državu kao novu vrijednost.³⁹

³⁵ Prema: Marijan Rudeš, Isto, str. 269.

³⁶ Nerkez Smailagić, *Historija političkih doktrina*, Zagreb 1970, str. 147.

³⁷ Usp. F. H. Hinsly, *Suverenitet*, Zagreb 1992, str. 147.

³⁸ Urs Altermatt govori o pet razdoblja stvaranja nacionalnih država. Ovo vrijeme se u tom pogledu može označiti kao vrijeme početka tih država, jer se nacionalna država pretežno potvrđuje kao devetnaestostoljetni koncept.

U prvoj etapi moderne nacionalne države formirale su se u Velikoj Britaniji i Francuskoj, a posljednja peta etapa otpočela je nedavne 1989. godine slomom komunizma u Istočnoj Europi. Usp. Usp. Altermatt, Isto, str. 43-45.

³⁹ Usp. Zvonko Lerotić, Isto, str. 49.

U tom pogledu se nacionalna država određuje kao specifičan historijski oblik političke organizacije koja nastaje na osnovi različitih načina povezivanja i ujedinjavanja nacije i države.

6. Sam pojam nacionalne države, kao i sve što je vezano uz složeni fenomen nacije, izaziva dosta kontroverzi. Jednostavnim spajanjem ovih dvaju izraza u engleskom jeziku je nastala složenica *nation-state*, što bi u doslovnom prijevodu značilo nacija-država.

Kako pojedini autori ističu, ovo dovodi do zabune, jer nacija – država, želi li korespondirati sa sadržajem pojma *nation-state* u zapadnoj stručnoj literaturi, ne može biti nacija kao država (ili obrnuto).⁴⁰ Međutim, u stanovitom smislu se može praviti razlika između nacije-države, odnosno države-nacije, koja se može uzeti i kao specifična forma nacionalne države. U ovom slučaju nacija se izjednačuje s državom.

Pojam država-nacija mogao bi se istodobno predstaviti kao država-nacija, gdje se nacija shvaća kao politička zajednica građana. U tom smislu postoji i bitno razlikovanje nacije u anglosaksonskom svijetu od srednjoeuropskog poimanja nacije.

Riječ nacija, «koja se u engleskom i njemačkom jeziku često upotrebljava kao sinonim za pojam države, izvorno je posjedovala predpolitičko značenje. Tek u Francuskoj revoluciji pojam nacije oslobodio se ovih predpolitičkih i etničkih konotacija».⁴¹

Nacija je ovdje izjednačena s državljanstvom. U Sjedinjenim Američkim Državama, u Francuskoj ili čak Švicarskoj državljanini se izričito, voluntaristički, izjašnjavaju za zajedničku političku zajednicu. Iako u osnovi i narod i nacija etimološki imaju isto značenje,⁴² narod je ona sociološko-politička supstancijalna masa iz koje se rađa nacija, koja će se samopotvrditi kroz državu-nacionalnu državu.

I dok Europu u tom smislu odlikuje narod kao *ethnos*, odnosno «povijesno trajajući kolektivni identitet»,⁴³ dotle u Americi narod označuje *demos* kao građane jedne države. Iz tih povijesnih razloga nije bilo potrebe da u Sjedinjenim Američkim Državama kao u Europi «nacionalna inteligencija ulaže goleme napore da bi *narod*» naučio «lekciju nacije».⁴⁴

Goetheovi stihovi: «Ameriko, sretnija si od našega starog kontinenta, jer nemaš zamkove u ruševinama», mogla bi se odnositi na ovu problematiku. U ovom pogledu dolazi do poklapanja ne samo pojmova države i nacije već i pojmova naroda i nacije.

Počeci nacionaliziranja i nacionalnih pokreta u Zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi, koji se protežu unatrag da u kasno XVIII. stoljeće, tako pokazuju bitne različitosti.

⁴⁰ Usp. Branko Caratan, *Nacija u postkomunističkoj tranziciji*, Erasmus, Zagreb 1998, br. 24, str. 46.

⁴¹ Urs Altermatt, Isto, str. 26.

⁴² Od latinske riječi *nasci*- roditi se.

⁴³ Zvonko Lerotić, Isto, str. 9.

⁴⁴ István Bibó, Bijeda istočnoeuropskih malih država, u knjizi: Bibó, Huszár, Szűcs, *Regije europske povijesti*, str. 45.

U predrevolucionarno doba pod nacijom u Europi se podrazumijevaju «staleži», koji su posjedovali političko pravo vladanja. U slučaju Francuske, propast apsolutističke države Burbona prouzročila je modernu nacionalnu državu «peuple français», šireći personalni supstrat od «plemičke nacije» na treći stalež koji postaje nacijom, odnosno narod postaje nositelj nacije.⁴⁵

Tako se u određenom smislu nacionalizam izvorno javlja kao doktrina slobode i suverenitet naroda. Iz toga razloga je francuska ustavnopravna klasična doktrina, s obzirom na jednonacionalnu strukturu francuskog društva i unitarno državno uređenje, izjednačavala pojam naroda u ustavnom i političkom smislu s nacijom.⁴⁶

I u drugim zemljama, koje su «neke prije, a neke kasnije nastale kao «države-nacije»... svi državljani bez obzira na etničko podrijetlo osjećaju se ujedno i pripadnicima jedne te iste nacije, npr. njemačke, američke».⁴⁷

Ti primjeri specifičnog odnosa odnosno složenosti između države i nacije ukazuju na potpunu podudarnost i poistovjećivanje ovih kategorija. U tom smislu se država-nacija pokazuje kao potpuna nacionalna država. Istina, mali je broj nacionalnih država čija populacija reflektira potpuno homogenu nacionalnu zajednicu. Pojedini pisci su zbog toga smatrali da je nacionalna država u svojoj idealnoj formi jedna fikcija, jer su, smatraju oni, država i nacija identične samo u najrjeđim slučajevima.⁴⁸

Međutim, suprotnom argumentacijom bi se moglo tvrditi da su onda upravo postojeće, iako malobrojne, države-nacije idealna forma nacionalne države ili potpune nacionalne države. Ove države obilježava jedna vrlo karakteristična osobina, koja se ogleda u odsutnosti nacionalnih manjina u njima.⁴⁹

Većinu ostalih nacionalnih država, koje ne spadaju u povlaštenu i malobrojnu skupinu država-nacija, odlikovalo bi postojanje jedne dominantne nacije, po kojoj najčešće i ta država nosi ime.

Ako od XVIII. stoljeća nacionalna država važi kao kamen temeljac međunarodnog poretka, važi i sljedeća tvrdnja: «Nacionalna država temelji se na jednoj etničkoj skupini ili nacionalitetu, koja je uspjela u međunarodnoj zajednici dobiti međunarodno pravno priznanje kao teritorijalno ograničena i suverena nacionalna država».⁵⁰ Nacionalna država tako označuje političku jedinicu (državu) granice koje se podudaraju ili gotovo podudaraju s teritorijalnim rasporedom nacionalne skupine. To je situacija u kojoj nacija ima svoju državu, odnosno država koja se legitimira kao izraz nacionalne volje i nacionalnog identiteta.⁵¹ Bez obzira što postotak pripadnika dominantne nacije može biti različit, sve moderne države legitimiraju se kao države jedne određene nacije. Pojedini autori, međutim, smatraju da postoji samo oko 10% stvarno nacionalnih država, podrazumijevajući pod njima naprijed naznačene države-nacije.

⁴⁵ Usp. Urs Altermatt, Isto, str. 30.

⁴⁶ Smiljko Sokol, Branko Smerdel, *Ustavno pravo*, Zagreb 1998, str. 126.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Usp. Urs Altermatt, Isto, str. 38.

⁴⁹ Indikativan je primjer Francuske koja ne prihvata potpisivanje okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, uz stav da u Francuskoj ne postoje nacionalne manjine.

⁵⁰ Urs Altermatt, Isto, str. 39.

⁵¹ Anthony D. Smith, *National Identity*, Penguin 1991, str. 118.

Početkom sedamdesetih godina ovog stoljeća jedan istraživač je izračunao da je od tadašnje 132 države, koje su bile poznate 1971. godine, samo njih 12 ili 9,1% bile «prave nacionalne države» (države-nacije).⁵²

Daljnjih 25 ili 18,9% država imalo je dominantnu naciju koja je činila više od 90% stanovništva. U 29 država je dominantna nacija činila 75-89% populacije, a u daljnjoj 31 državi taj postotak je iznosio 50-74%. U 39 država (29,5%) najveća nacija nije dosegala ni polovicu populacije.⁵³ Bilo kako bilo, takva većina sebe obično razumijeva kao «takozvani državni narod ili titularnu naciju».⁵⁴

Postoje i daleko restriktivnije definicije nacionalne države koje taj status priznaju samo onim državama gdje se granice države i etničke zajednice podudaraju, a ne i ona, makar bila nacionalno homogena, čiji dio nacionalne zajednice živi u drugim državama! Ovom kriteriju udovoljavao je vrlo mali broj država, samo Portugal i Island (Poljska, Japan i Danska su mu se približile), tako da je on u biti irelevantan.⁵⁵

Međutim, za situaciju u Bosni i Hercegovini najznačajnija je treća kategorija država, koje se označuju kao multinacionalne države. S ustavnopravnog stajališta to bi bile samo one države u kojima je činjenica egzistiranja više nacija unutar granica jedne države i ustavno određena. Inače, u svakom drugom slučaju svaka bi država mogla sebi priskrbiti epitet multinacionalnosti, uz koju se, pošto je riječ o državi i naciji, često posve pogrešno pridodaje i pojam multikulturalnosti. Zbog toga je ovih država u svijetu vrlo malo, isto onako kako je malo država koje smo definirali kao države-nacije. Preovlađujuće je mišljenje kako se u ovim slučajevima međunacionalni problemi mogu jedino rješavati stvaranjem multinacionalnih struktura u obliku konfederacija i federacija.

Na ovom mjestu ističemo kako se sve federacije u ovom pogledu mogu podijeliti u dvije velike skupine: multinacionalne i mononacionalne. U ovu prvu skupinu multinacionalnih država i federacija tako bismo mogli ubrojiti Belgiju, Kanadu, Rusiju, Saveznu Republiku Jugoslaviju, Indiju, Burmu, Nigeriju i na specifičan način Švicarsku.

Ovom malobrojnom krugu zemalja pridružuje se Bosna i Hercegovina.

Nije teško uočiti da su multinacionalne federacije bile (većina ih je to i danas!) politički puno nestabilnije od mononacionalnih federacija.

Pojedini autori, štoviše, zaključuju kako se «općenito može reći da pregled povijesnog razvitka federalizma u svijetu pokazuje da je on uspješan samo u nacionalno homogenim državama ili pak tamo gdje su crte etničkih i drugih podjela u društvu tako isprepletene da se ne poklapaju s granicama federativnih jedinica».⁵⁶

Federativno uređenje kao specifičan državni oblik zasnovan na zajednici interesa postaje neodrživim kada se prijedbe prag «krajnjeg kriterija djelotvornosti»;⁵⁷ koji se

⁵² Usp. Walker Connor, "A nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...", Isto, str. 379 - 388.

⁵³ John Hutchinson, Anthony Smith, (ed.) *Nationalism*, Oxford University Press 1994, str. 39.

⁵⁴ Urs Altermatt, Isto, str. 69.

⁵⁵ Usp. Anthony D. Smith, *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity 1995, str. 86.

⁵⁶ Smiljko Sokol, Branko Smerdel, Isto, str. 286.

⁵⁷ Isto, str. 289.

ogleda u nemogućnosti zajednice da otkloni dominaciju jednih na račun drugih konstituenti federacije.

Povijesno iskustvo pokazuje da su se upravo iz tih razloga takve države, poglavito u Europi, ali i Africi, teško održavale. Još je John Stuart Mill u svoje vrijeme, raspravljajući o pitanjima nacije i federalnih predstavničkih vladavina, iskazivao bojazan da su «slobodne institucije gotovo nemoguće u zemlji sastavljenoj od različitih nacija».⁵⁸ On je smatrao da među ljudima koji nemaju osjećaj međusobne povezanosti «pogotovo ako čitaju i govore različite jezike, ne može postojati jedinstveno javno mišljenje nužno za djelovanje predstavničke vladavine».⁵⁹

Po njemu, nuždan uvjet za slobodu institucije jest da granice vladavina budu uglavnom u skladu s granicama nacija. U nekoliko stvari, smatra on, praksa će se vjerojatno sukobiti s tim općim načelom. Mill je već tada spominjao u svom radu «neke dijelove Europe u kojima su različite nacije toliko izmiješane da je nemoguće postići da budu pod odvojenim vladavinama».⁶⁰ Njima ne preostaje ništa drugo nego da «nužnost pretvore u vrlinu».

Ovu odsutnost složnosti između nacije i države, odnosno njihova disocijacija, priznaje nekoliko situacija. Može se govoriti o «nekonstituiranoj naciji» gdje se stjecanjem historijskih okolnosti jedna nacija može naći presječena granicama dviju ili više država. Naposljetku, postoji i tzv. «ragrupirana nacija» koja se odnosi na situaciju u kojoj pojedine države mogu unutar svojih granica imati više nacionalnih skupina.⁶¹

Ostaje činjenica da jedna nacija može živjeti odnosno «biva nacijom» u više država, kao što se i jedna država može sastojati od više nacija. Međutim, njihov status može biti različit. U jednom slučaju to može biti status nacionalne manjine unutar nacionalno homogene države, ili da takva nacija «dijeli» državu s više drugih nacija, što je najčešće ustavnopravno određeno nekom vrstom federativnog uređenja.

Veliki problem je poklapaju li se federativne jedinice s nacionalnom strukturom takve države, što je do posebnog izražaja došlo u Bosni i Hercegovini. U slučaju takve podudarnosti jedinice federacije mogu se «usprkos limitima, smatrati nacionalnim državama».⁶² Navodi se primjer bivše jugoslavenske federacije, gdje su njezine federalne jedinice bile «izrazito smišljene da budu distinktivne nacionalne države».⁶³

Sve navedene države su u pravilu reprezentanti zajednice građana u kojima se vlast obnaša na temeljima narodnog suvereniteta, bez obzira što su istodobno izraz

⁵⁸ John Stuart Mill, *Izabrani politički spisi, drugi svezak*, Zagreb 1988, str. 162.

⁵⁹ Situacija koja postoji u današnjoj Bosni i Hercegovini, gdje se segmentiranost države reflektira i na javno mišljenje, kao krajnji rezultat upravo ima nefunkcioniranje predstavničke vlade. J. S. Mill na istom mjestu dodaje: «Isti događaji, akcije, jednak sustav vladavine, na njih djeluju na različite načine, svatko se plaši da ga ne povrijede pripadnici drugih nacija... a čak i kada su svi povrijeđeni, ni jedan od njih ne misli da se može osloniti na solidarnost drugih. U tom slučaju je potrebno moćno i jedino pouzdano osiguranje protiv despotizma vlade u krajnjoj situaciji: suosjećanje vojske s narodom... Ali, vojska sastavljena od različitih nacija ne poznaje drugi patriotizam do odanosti zastavi!»

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Usp. Arsen Bačić, *Ustavno pravo, Teorija i interpretacija*, Split 1995, str. 47 - 48.

⁶² Branko Caratan, Isto, str. 47.

⁶³ Murray Forsyth, (ed.) *Federalism and Nationalism*, St. Martin's Press 1989, str. 5.

određenoga nacionalnog identiteta (nacionalne države). U tom smislu pojam nacionalne države u demokratskoj državi ne daje nikakva posebna prava narodu izraz čijeg je nacionalnog identiteta dotična država. Jedini izuzetak jesu upravo multinacionalne države, gdje se ustavom kao temeljnim i najvišim zakonom zemlje, jamči konstitutivnost i građana i federativnih jedinica, što je i temeljna odlika federativne države.

U tom slučaju se, u pravilu, ustavni odnosi ne mogu mijenjati bez suglasnosti komponenata federacije, ili nositelja nekih drugih zajamčenih prava iza kojih stoje posebni ustavni aranžmani, ili jamstva međunarodnih institucija.⁶⁴

7. Svi ovi vidovi odnosa države i nacije, federalizma i multinacionalne države, odnose se na poseban način i na današnju Bosnu i Hercegovinu.

Odnos federalizma i nacije (a), liberalni predstavnici nekada, kao i ideolozi bivšeg realnog socijalizma, označivali su time što su smatrali da federalizam ima instrumentalno i ograničeno političko značenje.

Svrha mu je u tom pogledu pripomoći stvaranju jedne i jedinstvene države i nacije. Federativni sustav, prema tom mišljenju, «nema funkciju stvoriti državu, federaciju kao saveznu državu, nego je u svome jednom, ali bitnom vidu unitarna država, jer se temelji na svim građanima, bez obzira kojoj federalnoj jedinici pripadali. Federacija, dakle, ima funkciju stvoriti novu naciju».

Klasičar teorije o federalizmu Keneth C. Wheare je u svom poznatom članku izravno naslovljenim s «Federalizam i stvaranje nacija» postavio pitanje: «Kakvu ulogu očekujemo od federalizma u stvaranju nacije?» Njegov odgovor je glasio: «Moj odgovor na to pitanje mora početi time da izričito naglasim kako ni u jednom slučaju, gdje je federacija dovela do stvaranja nacije, nisam naišao na federaciju država u kojoj bi države postojale u nekom razdoblju i u stvarnom pogledu kao nezavisne, suverene nacionalne države. Nacionalnost se može iskazati različito. No, kada se nacija strukturira kao nacionalna država i kada se dogodi da ima svoju povijest, teško je ostvariti zadatak stvaranja federalnog jedinstva iz različitih nacionalnosti. Te su teškoće nepremostive».⁶⁵

Ispravnost ove teze potvrdili su propali pokušaji stvaranja jugoslavenske nacije ili jedinstvenoga sovjetskog naroda koji je trebao biti «nova ljudska zajednica višeg stupnja i od same nacije kao buržoaske tvorevine».⁶⁶

Uz svekoliko povijesno iskustvo, u Bosni i Hercegovini s proturječnom daytonskom državnim strukturom, zagovara se nekoliko opcija. Jedna ide u smjeru projekcije povijesnog razvoja države Bosne i Hercegovine u smjeru njezina konstituiranja u «nacionalnu državu Bosanaca, odnosno stvaranje bosanske nacionalne države». Otvoreno se postavlja pitanje kako će i hoće li Bosna preći put do nacije- države.⁶⁷

Alternativa takvoj Bosni i Hercegovini bila bi multinacionalna (refederalizirana!) država u federalnoj multinacionalnoj Europi.

⁶⁴ Branko Caratan, Isto.

⁶⁵ Keneth C. Wheare, *Federalism and the Making of Nations*, u knjizi *Federalism - Mature and Emergent*, New York, 1955, str. 40.

⁶⁶ Zvonko Lerotić, Isto.

⁶⁷ Mustafa Imamović, «Integracijske ideologije i Bosna», Erazmus, Zagreb 1996, br. 18, str. 47.

STATE AND NATION

Summary

Defining the relation between state and society has always been in the focus of social-scientific and political-science theory and analysis.

With the appearance of nation, the last two centuries of state existence, have been marked by creation of national states.

The author analyses the relation between state and nation, placing emphasis upon the problem of multinational states in the light of today's situation in Bosnia and Herzegovina.